

KÖNYVISMERTETÉS:

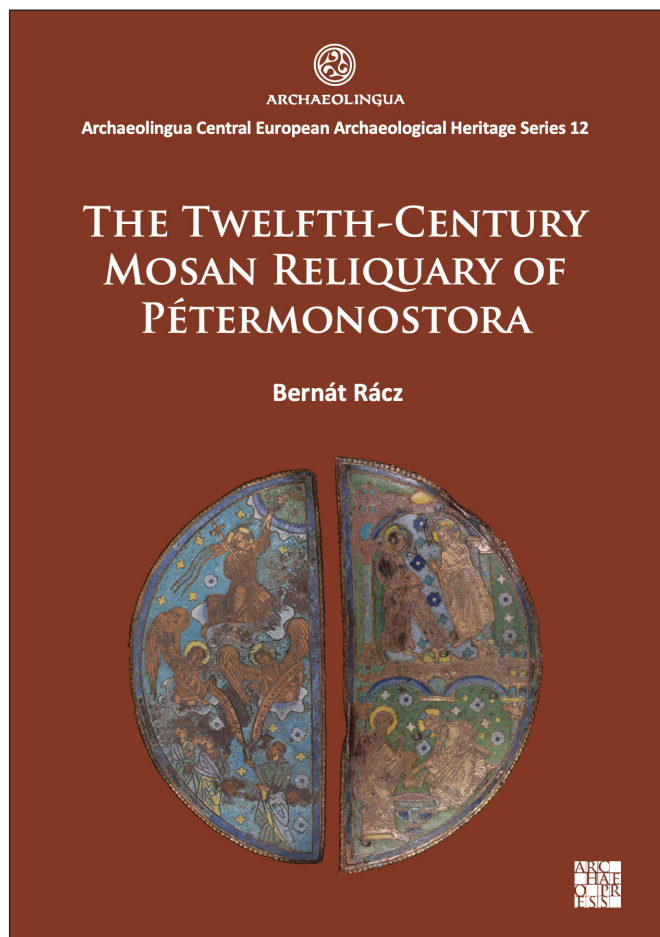
THE TWELFTH-CENTURY MOSAN RELIQUARY OF PÉTERMONOSTORA

LASZLOVSZKY JÓZSEF¹ – SZAKÁCS BÉLA ZSOLT²

Magyar Régészeti 14. évf. (2025) 3. szám, pp. 44–45.

A régészet azért is rendkívüli tudomány, mert gyakran egészen váratlan leleteket hoz felszínre, és ezek olyanok, mint a nagyfelfedezések: egy addig ismeretlen világ tárul fel előttünk. Paradox módon az ilyen felfedezések éppen a pusztuláshoz kapcsolódnak. A pusztítás kutatása az egyik legösszetettebb területe a régészetnek különösen akkor, amikor a tárgyi bizonyítékok egy történeti korszakhoz kapcsolhatóak. Tárgyak és művészeti alkotások elpusztítása vagy megőrzése egymásnak ellentmondó jelenségek, de a régészeti feltárásokon előkerülő pusztulási rétegek gyakran olyan rendkívüli leleteket tartalmaznak, amelyeket éppen a pusztulás folyamata őrzött meg, legyen szó akár tűzvészről vagy egy hódító hadművelet által okozott pusztításról. A Bugac melletti Pétermonostora lelőhely, az ott előkerült kolostor és középkori település ebbe a kategóriába tartozik, és a Rosta Szabolcs által a közelmúltban végzett ásatások rendkívüli középkori leleteket eredményeztek. A magyar történelem egyik meghatározó fordulópontra az 1241–42-ben lezajlott tatárjárás, amikor az ország jelentős része pusztulást szenvedett. Az írott források, a középkori krónikák, valamint a szemtanúk által készített leírások beszámolnak erről a pusztulásról és az ország kifosztásáról, a falvak felgyújtásáról és lakóik legyilkolásáról. Ennek hatására egész országrészek néptelenedtek el. Az egyik legjobban sújtott terület az Alföld volt a középkori Magyar Királyság középső részén.

Az elmúlt másfél száz évben a magyar régészet folyamatosan kutatta ezt a korszakot, és próbálta megtalálni a pusztulás nyomait: a csatatermek maradványait, a temetetlen halottakat és a felégetett településeket. Néhány elszigetelt leleten kívül azonban alig sikerült olyan jelenségeket találni, amelyek a tatárjárás régészeti lenyomataként azonosíthatóak. Ha például mindezt összehasonlítjuk a 16–17. században bekövetkezett oszmán-török hódítás nyomaival, akkor például a Kecskemét környéki falvakban már az 1930-as években folytatott ásatások is egyértelműen azonosították az ebben az időszakban elpusztult középkori falvakat. Ezzel szemben ugyanitt a tatárjárás 13. századi dűlését alig lehetett dokumentálni. Ehhez képest az elmúlt két évtizedben – és különösen az utóbbi években

Rác, Bernát (2025).

The twelfth-century Mosan reliquary of Pétermonostora.
Archaeolingua – Central European Archaeological Heritage
Series 12. Archaeopress, Archaeolingua.
Puhakötés, 120 oldal, 102 színes képpel.

ISBN 978-1-80327-981-7,

<http://doi.org/10.32028/9781803279817>¹ Central European University PU (Bécs); e-mail: laszlovj@ceu.edu² Pázmány Péter Katolikus Egyetem; e-mail: szakacs.bela.zsolt@btk.ppke.hu

– valamennyire váratlanul hirtelen megugrott a tatárjárással közvetlenül összefüggésbe hozható régészeti lelőhelyek száma. Olyan Árpád-kori települések kerültek felszínre, ahol a felgyújtott házak között a temetetlen halottak maradványait is megtalálták. Az elpusztult épületekben a korszak jellemző eszközei, a hétköznapi élet tárgyai voltak, ahogy a Muhi csatater közelében feltárt egyik házban is. A legtöbb lelőhely, amelyen a tatárjáráskor elpusztult települések nyomai kerültek elő, olyan megelőző és mentő ásatások részét képezték, amelyek autópálya építésekhez, nagyfelületű, modern beruházásokhoz kapcsolódtak. Így a feltárások nagyobb eséllyel nyújtottak lehetőséget olyan falvak maradványainak előkerülésére, ahol akkora mértékű volt a pusztítás, hogy még a környező települések lakói sem tudták elföldelni a halottakat. Ezek a feltárások természetesen nem hoztak felszínre különleges művészeti alkotásokat, hiszen ilyen tárgyak nem tartoztak a korabeli falusi lakosság anyagi kultúrájához.

Ezzel szemben a pétermonostori régészeti kutatások minden tekintetben szenzációs leleteket eredményeztek egy olyan lelőhelyen, amelynek feltárására komplex történeti és régészeti előkészítés után került sor. A Kecskeméti Katona József Múzeum irányításával végzett előzetes kutatások kiterjedtek a vizsgált terület írott forrásaira és régészeti lelőhelyeire is. A sok éve folyó munkálatoknak, az ásatásnak, és a feltárásokat végző csapat elhivatott munkájának köszönhető, hogy ma Bugachoz kapcsolható a legjelentősebb liturgikus tárgye gyűttes és több olyan lelet is, amelyek egykor egy különleges művészeti alkotás részei voltak. Egy olyan ereklyetartó darabjairól van szó, amelyhez nagyméretű zománcdíszes lemezek tartoztak, több más előkerült töredék mellett. Egyben ez az együttes jelenti a legösszetettebb régészeti tárgycsoportot, amely a magyarországi tatárjárás pusztításának áldozatául esett kolostorhoz kapcsolható.

A művészettörténetben nem fordul elő gyakran, hogy egy régészeti lelet új irányt szabjon a kutatásnak. Annak, hogy egy ilyen régészeti lelet éppen a kelet-közép-európai Magyarországon kerüljön elő, viszonylag kicsi a valószínűsége. És még kisebb az esélye, hogy éppen Magyarország közepén, az Alföldön, ahol az oszmán-török háborúk óta alig találunk középkori emléket. De arra már igazán senki sem számíthatott, hogy a legnagyobb méretű Maas-vidéki zománclemezek éppen itt kerüljenek elő egy ásatáson.

Ugyanakkor tárgyak előkerülése csak egyik oldala az éremnek. Az, hogy most egy világszenzációról szóló könyvet tarthatunk a kezünkben, nemcsak a szerencsén múlt. Kellott hozzá egy elszánt régész, aki céltudatosan megvalósította elképzelését, hogy feltárjon egy általa azonosított monasztikus lelőhelyet. Az is kellett hozzá, hogy a feltáró felismerje, a hatalmas leletegyüttes alapos, szakszerű feldolgozásához az egyes kutatási területek szakembereire van szükség. Mindenekelőtt pedig szükség volt egy kutatóra, aki kellő felkészültséggel, tehetséggel és szorgalommal rendelkezik, hogy egy ilyen rendkívüli leletet helyesen értelmezzen.

A jelen esetben tehát találkozott a váratlan, nagy horderejű régészeti lelet és annak elkötelezett kutatója, ami önmagában is különleges helyzet. Az pedig ismét kivételes, hogy egy pályakezdő művészettörténésznek adassék meg ez a lehetőség. Rácz Bernát eredetileg a Közép-európai Egyetem (CEU, Budapest–Bécs) Középkortudományi programjában megvédett mesterszakos dolgozatában szólaltatta meg és értelmezte a páratlan zománcműveket, a lelet rangjához méltó erudícióval. A jelen monográfiában a tárgy sokoldalú megközelítését kapjuk, amely egyszerre tanúskodik a fiatal szerző művészettörténeti tehetségéről, és arról a képességéről, hogy a váratlan leletet történeti összefüggésbe helyezze.

Mindezt messzemenően demonstrálják a kötet egyes fejezetei, amelyek bemutatják Pétermonostora kolostorának történetét, annak felszínre került művészeti alkotásait ugyanúgy, mint a tatárjárás pusztításának következményeit. Az ereklyetartó részletes elemzése kitér a formai kérdésekre, a stíluskritikai problémákra úgy, hogy a fémműves tárgyak mellett korabeli kódexillusztrációkat is bevon a vizsgálatokba. Ezek kapcsán elemzi a Maas-vidéki és a Limoges-i zománcművesség problémáját, és a hozzájuk kapcsolódó stílis és technikai kérdéseket. Végül pedig felvázolja az ereklyetartóhoz kapcsolható társadalmi hátteret, a kegyurak kérdését, és a lehetséges kapcsolódási pontokat III. Béla király udvarával. Mindezt rendkívül magas színvonalú illusztrációs anyag mutatja be, a tárgy részleteitől kezdve a lehetséges rekonstrukciók egész soráig és a kapcsolatba hozható párhuzamokig.